

Helénismus

zimní semestr 2017/2018

8. PŘEDNÁŠKA

Helénistická keramika

Helénistická keramika

3

- V době helénismu dochází k zásadní změně oproti klasickému období
- Postupně se vytrácí figurálně zdobená malovaná keramika
- Objevují se nové typy nebo rozvíjejí typy starší
- Vesměs jde o keramiku, kterou je možno vyrábět hromadně nebo sériově
- Rozdělit ji můžeme na dvě základní skupiny, vymezené podle způsobu výroby:
 - keramika točená na kruhu
 - keramika vyráběná z formy
- První skupina zahrnuje řadu typů, lišících se především tvarově, ale také místem původu

Hlavní skupiny keramika

4

- Točená na kruhu
 - A. West-slope (tzv. keramika západního svahu Akropole)
 - B. Skupina lagynos
 - C. Vázy typu Hadra
- Vyráběná z forem
 - Misky z formy („megarské číše“)

Prameny

5

- Pro studium helénistické keramiky jsou zásadní výzkumy několika lokalit
- Především jde o Athény (konkrétně o athénskou agoru), kde jsou po dlouhá desetiletí prováděny soustavné archeologické výzkumy
- keramika, včetně helénistické je dobře publikována (původně především Homerem Thompsonem, později S. Rotroffovou)
- Dalšími důležitými lokalitami jsou Korint (R.G. Edwards), Pergamon (J. Schäffer), Sardy (S. Rotroff), Alexandria

Agora

6

- V publikaci S. Rotroff o keramice točené na kruhu z Agory je sledován vývoj jednotlivých tvarů
- Pro datování jsou některé tvary citlivější než jiné
- Např. picí číše: podléhají módě, častěji se mění
- Lze je datovat na čtvrtinu století, někdy i přesněji
- Naopak například misky jsou konzervativním tvarem, datování obtížné
- Obecně lze říci, že ještě v první čtvrtině 3. století dožívají klasické tvary keramiky

Agora

7

- Okolo 275 je zlom a do roku 250 vycházejí klasické tvary z užívání a rozvíjejí se helénistické tvary a hlavní typy dekoru west-slope
- Misky z formy jsou zavedeny asi ještě o 25 let později.
- Ve druhé polovině 2. století už podléhá řecká keramika vnějším vlivům, patrně italským
- Od počátku helénismu je keramika silně ovlivněna tvaroslovím kovových nádob

Výzdoba

8

- Způsob výzdoby lze rozdělit na zdobení reliéfními kolky a zdobení malbou
- Výzdoba vtlačováním kolků byla rozvíjena již od poloviny 5. století
- V době konce 4. století se výzdobné motivy omezovaly na palmety a ruletování
- Sledujeme-li listr na kruhu točených nádob, vidíme změny v průběhu helénismu
- Obecně je obvyklý černý listr
- Podle kvality výpalu se ale setkáme také s listrem červeným, šedým, hnědým, světle hnědým, purpurovým a dokonce zeleným.

Západní svah

9

- název je odvozen od západního svahu athénské Akropole
- Název zavedl Carl Watzinger v roce 1901
- Tato keramika se vyznačuje těžkými proporcemi – nádoby jsou široké a nízké, mají hrubá ohnutá ucha
- Často mívají kanelované břicho
- Výzdoba je malovaná, provedená bílou a žlutou (či žlutohnědou) barvou vesměs na plecích nádoby
- Část této produkce má kvalitní reliéfní výzdobu
- Vyrobeny jsou z attické červené hlíny a mají černý listr velmi vysoké kvality
- Jde o podskupinu tzv. **černě glazované keramiky**

Černě glazovaná

275 – 250 př. Kr.

Nekropole Hadra,
Alexandrie

Napodobení kovové
předlohy

West-Slope

11

- Podobnou technikou byla vyráběna Gnathia v jižní Itálii ve 4. století a zvoncové krátery v Korintě
- Ty mohly sloužit jako vzor pro West Slope, která se objevila počátkem 3. století v Attice a dalších centrech (Malá Asie)
- Množství fragmentů pochází z Pergamu (asi významné výrobní středisko)
- Samostatná škola byla asi v Efesu
- Kromě Sard lze zmínit ještě Didymu, Tróju, Gordion, Pafos na Kypru, Samáří, Dór a Tel Marisu v Palestině
- Keramiku blízkou oné pergamské najdeme také v Černomoří (Messambria, Olbia, Tanais, Kerč, Chersonésos ad.)

West-Slope

12

- Sardské příklady, studované Retroffovou jsou blízké Pergamu a liší se od attické produkce
- Nej kvalitnější kusy s lepším listrem jsou z raného helénismu
- V pozdním helénismu patrně ztrácejí na popularitě
- Jsou vytlačeny skupinou Lagynos a pergamskou keramikou z forem
Sardské kusy mají červenavý střep, značnou příměs slídy, poleva je černá, ale s fleky hnědými až červenými, opravdu černé příklady mají až kovový lesk
- Občas jsou kusy pouze s červenou polevou

West-Slope

13

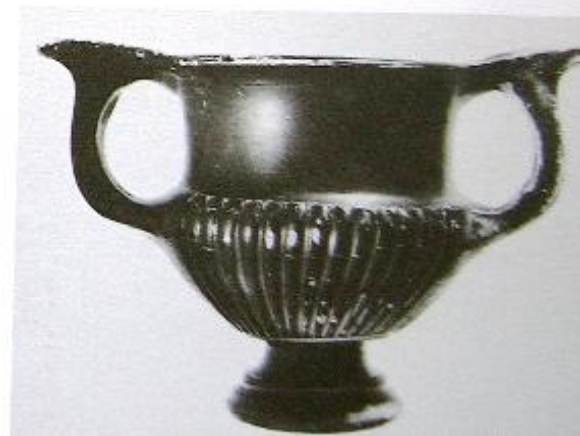
1

2

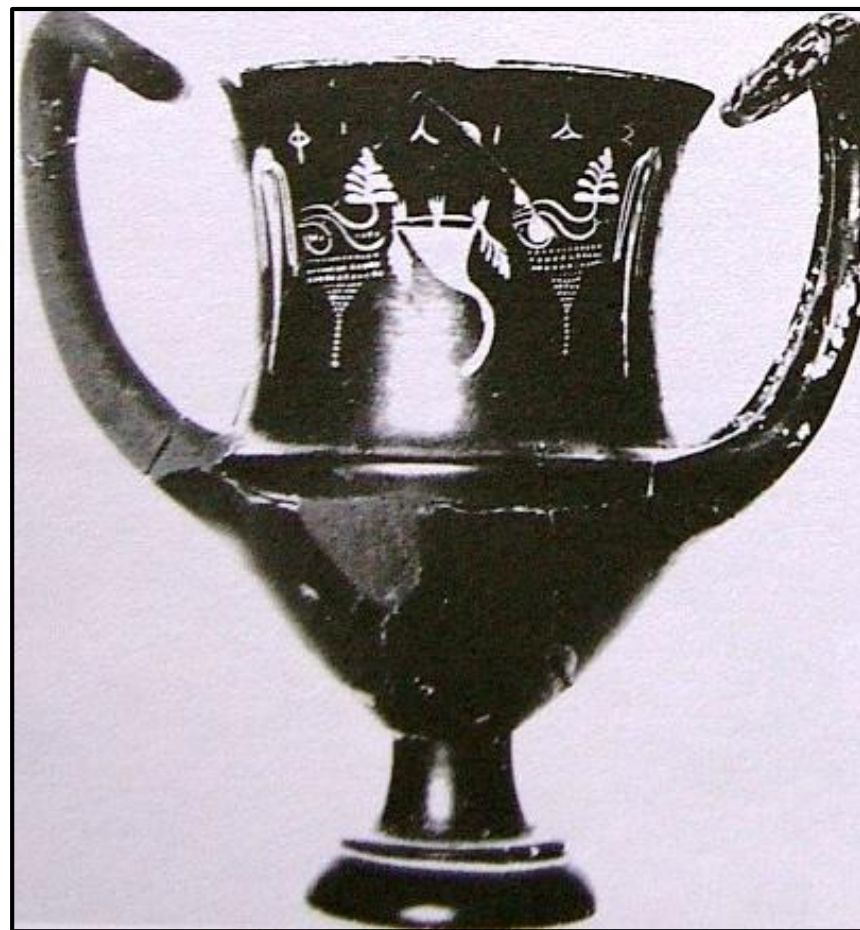
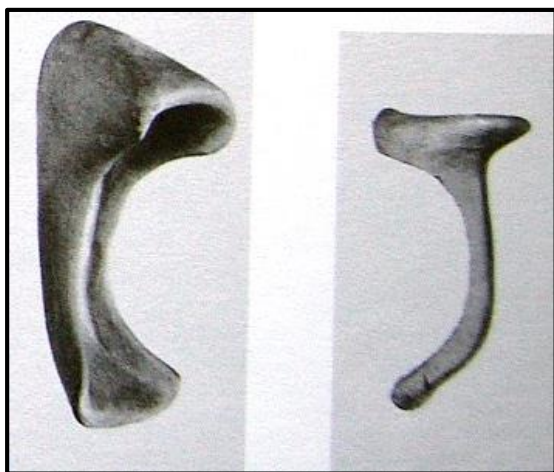
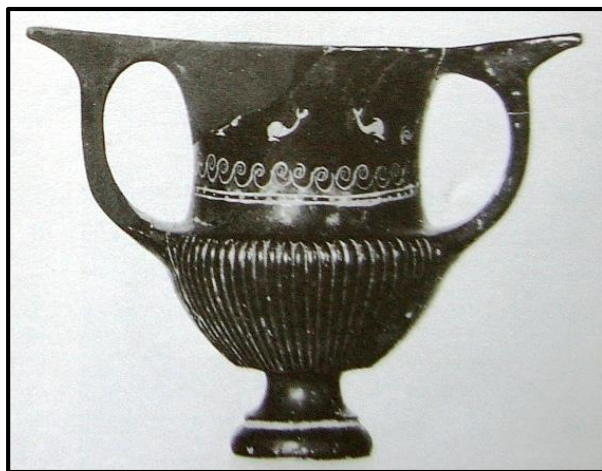

3

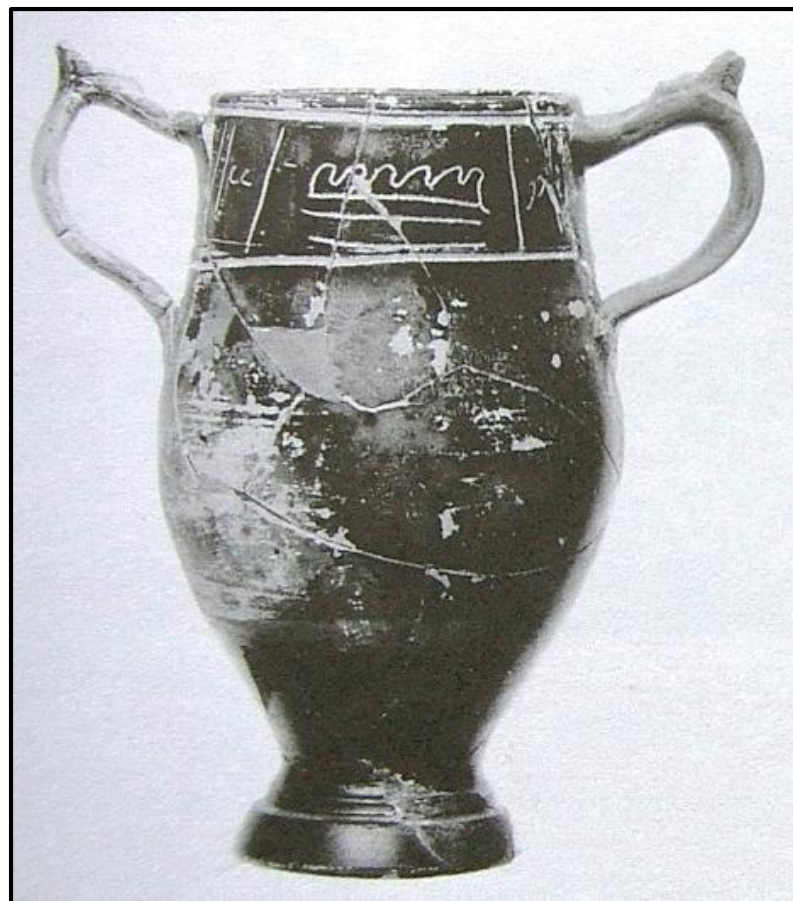
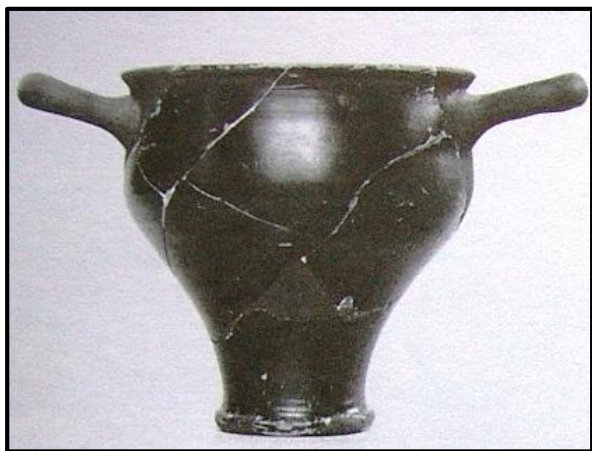
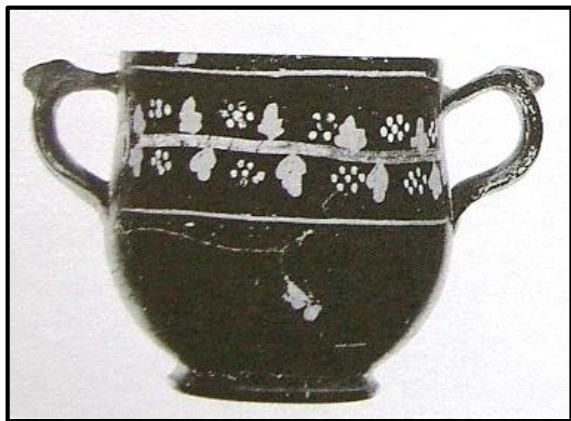
West-Slope

14

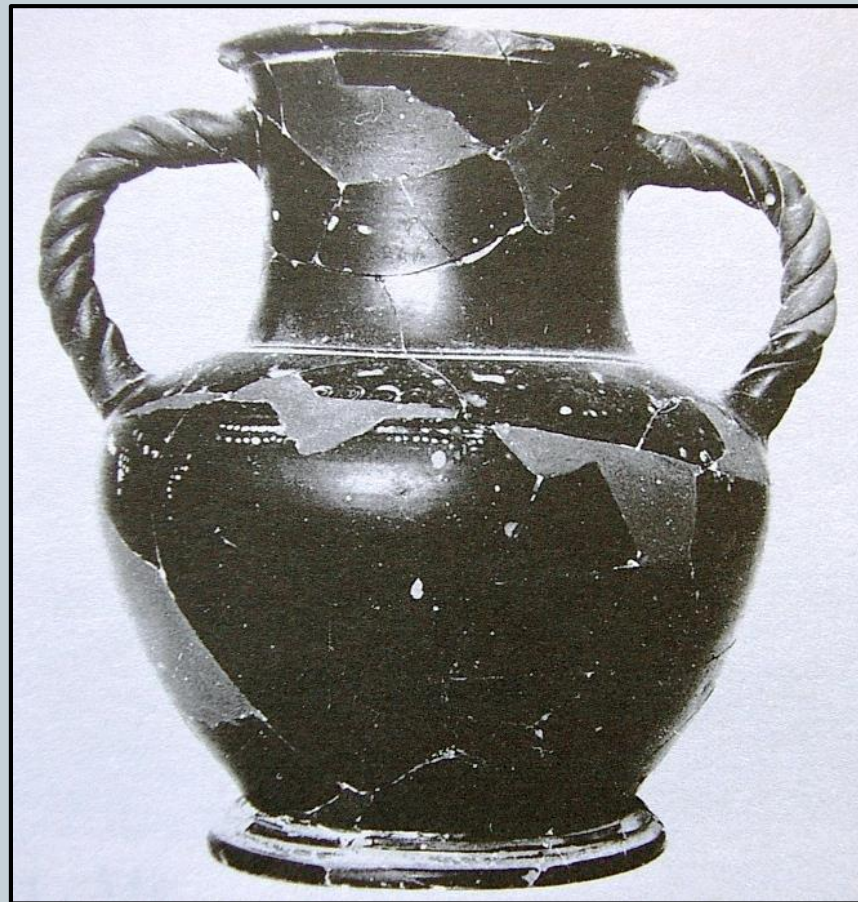
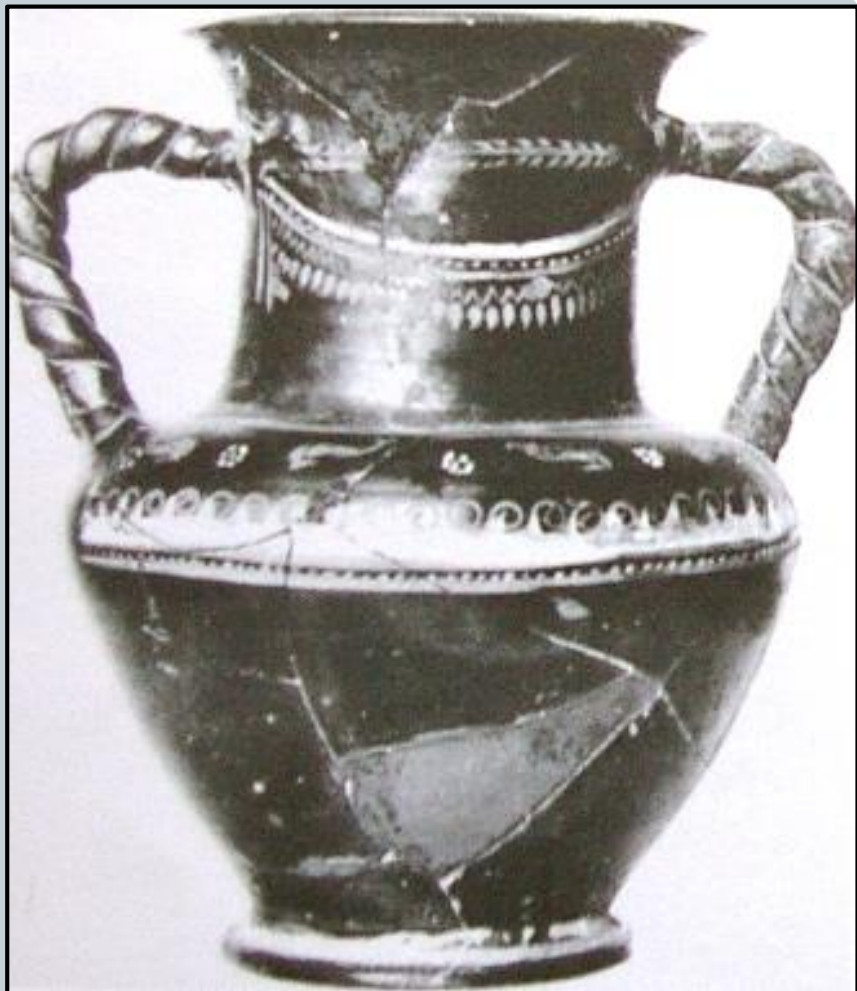
West-Slope

15

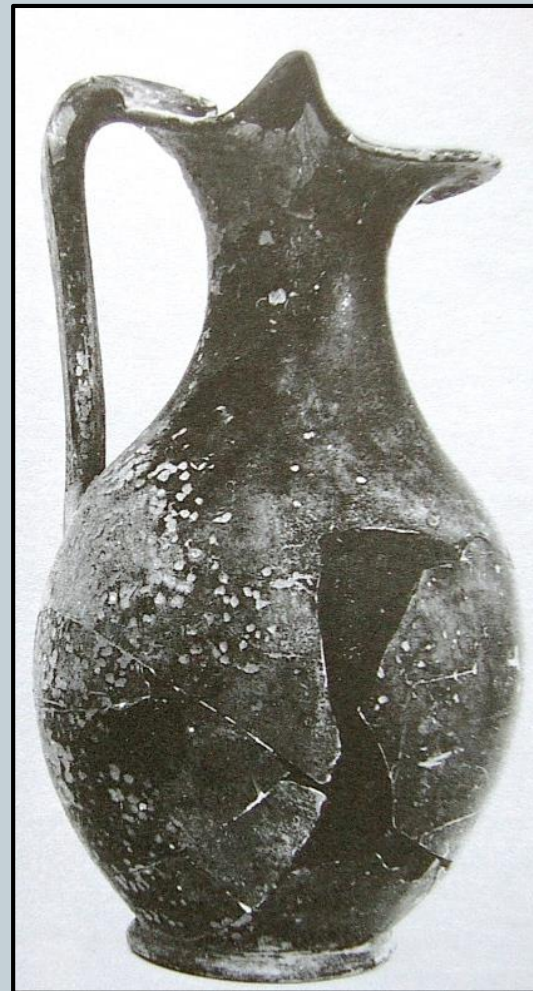
West-Slope

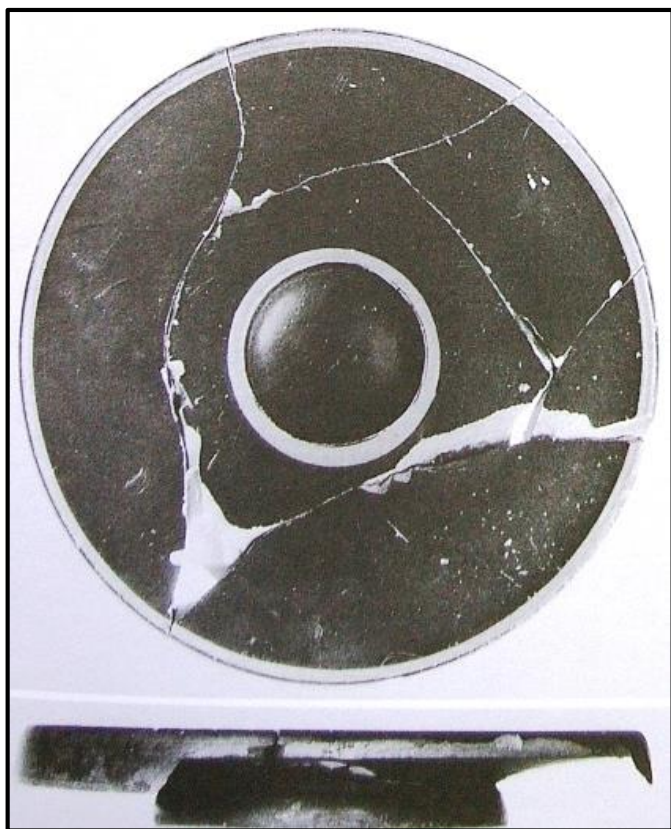
16

West-Slope

17

West-Slope

Džbán - oinochoe

200-150 př. Kr.

vyrobena na Krétě

Nalezeno v Benghází,
Libye (Kyrenaika)

Na krku motiv Gorgony,
okolo bílé, žluté a černé
šupiny – asi představují
aegidu

Vlys s motivem kostek

West slope v Britském muzeu

20

West-Slope

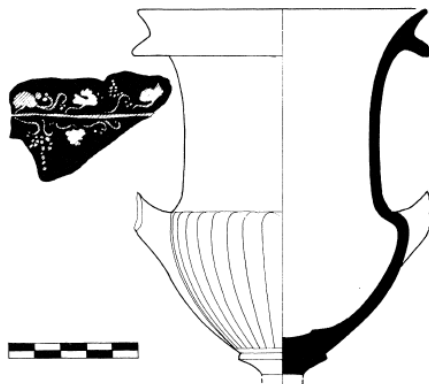

Skupiny attické WS podle výzdoby

22

- BRACKET LEAF GROUP
- Edwardsova skupina
- Skupina Dikeras
- Vázy s volnější vazbou na sk. Dikeras
- Ptolemajská skupina
- Skupina žraloka
- Skupina ryté vlnovky
- Skupina velkého listu (1-4)
- GAUDY AMPHORA GROUP
- 280 – 250 př. Kr.
- 275-265 př. Kr.
- 2
- 270-215 př. Kr. 70-260 př. Kr.
- 280-260 př. Kr.
- 275-240 př. Kr.
- 250-175 př. Kr.
- 120-86 př- Kr.
- 10-86 př. Kr.

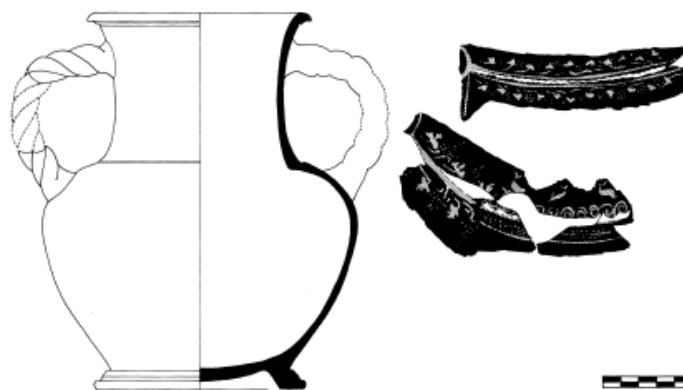
BRACKET LEAF GROUP

5 (2:3)

11 (1:1)

13 (1:2)

Edwardsova skupina

Edwardsova Group

25 (ca. 9:10)

22 (1:2)

Skupina Dikeras

28

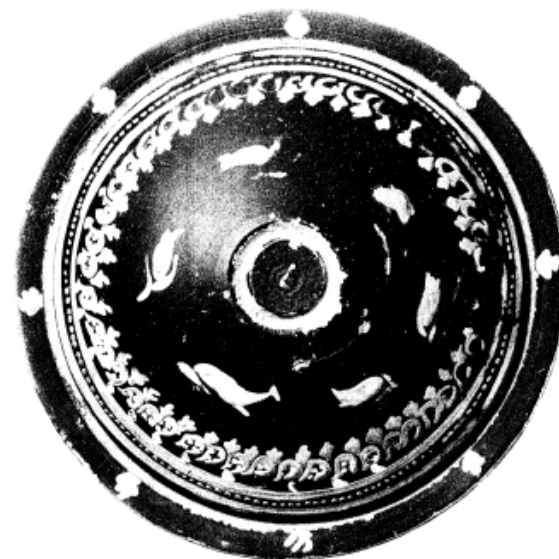
37 (ca. 1:1)

35, detail

33

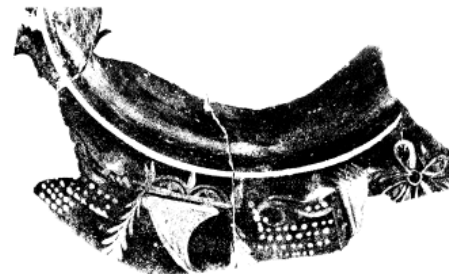

39 (ca. 4:3)

Vázy s volnější vazbou na sk. Dikeras

49 (1:2)

43 (1:1)

47 (1:2)

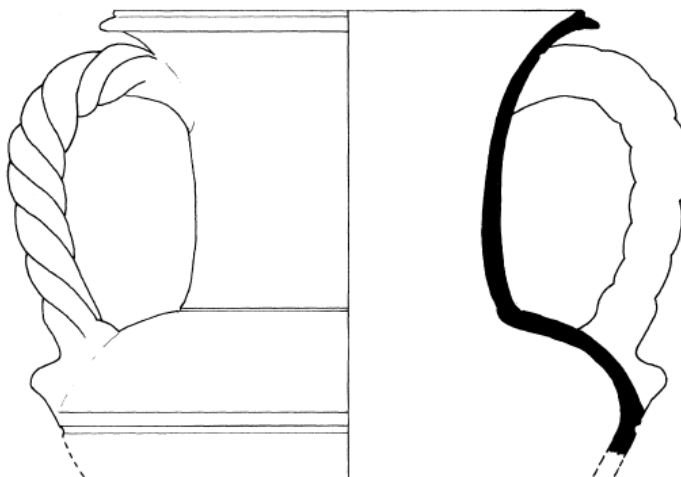

49, detail

GAUDY AMPHORA GROUP

119 (1:2)

Ptolemajská skupina

53, detail

57 (1:1)

53 (1:2)

Skupina žraloka

60 (detail of a fragment)

69 (1:2)

68a (1:2)

61 (1:2)

63

Skupina ryté vlnovky

Gnathia

31

Keramika vyráběná z formy

32

- Tzv. Megarské číše
- misky (bez nožky a uch) nejčastěji vysoké okolo 15 cm se zhruba stejným průměrem ústí - tvar podobný polokouli
- Tyto nádoby jsou po celém vnějším povrchu zdobeny reliéfně, včetně figurální výzdoby
- Byly standardním athénským picím náčiním od pozdního 3. do poloviny 1. století př. Kr.
- Přejaly funkci staršího kantharu, což je nejlépe doloženo v dippilské studni B1 v Kerameiku: ve spodních vrstvách jsou kanthary, zatímco v horních je jich málo a jsou tam naopak nádoby vyrobené z formy
- Pilo se z nich především víno, takže nacházely uplatnění v rámci sympozií, kde mohla i jejich výzdoba sloužit jako námět ke konverzaci – mýty, literatura, divadlo.
- Častým typem výzdoby jsou listy rozbíhající se ode dna nahoru
- M. L. Bernhard tvrdí, že jde o lotos, akantos a palmu

Megarské číše

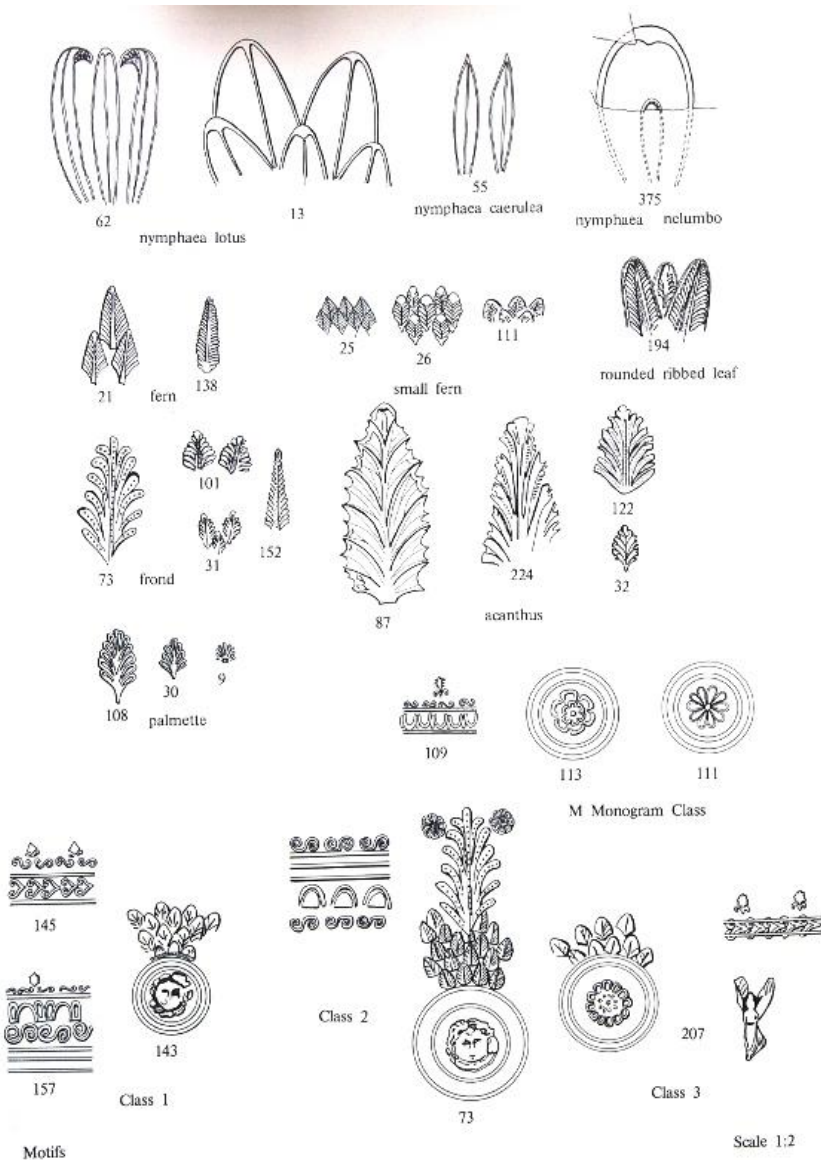
33

- Rotroffová ve své práci publikuje především attickou produkci
- Z jedné formy se mohlo vyrábět velmi dlouho, datace pak jsou stanoveny spíše podle kontextu – podle mincí, kolků amfor.
- Pojem „megarské číše“ je vlastně nesmysl
- O. Benndorf publikoval množství sádrových odlitků, o originálech těchto číší se mluvilo jako o importech z Megary, třebaže tato kolekce byla z různých soukromých sbírek v Athénách
- Postupně začaly být nazývány megarské číše. Další výkopy a studium ukázalo, že v Athénách samotných se jedná vesměs o místní produkci

Megarské číše

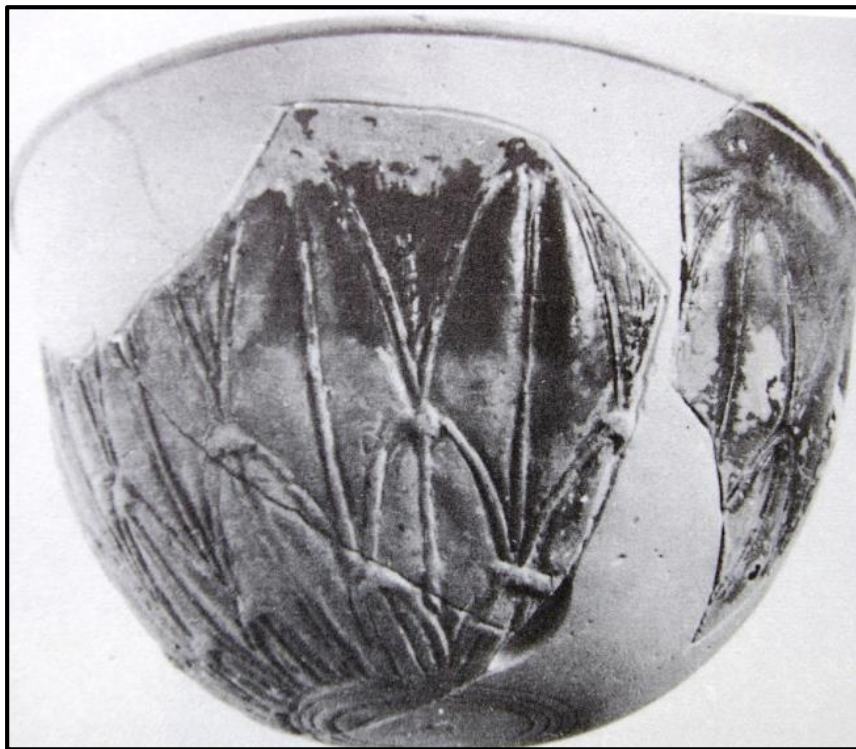
34

- Rotroffová se snaží termín megarské číše nahradit správnějším, věcným názvem
- aby nedošlo k záměně s jiným zbožím bylo by třeba uvádět **„helénistická z formy vyráběná reliéfní keramika“**
- příliš dlouhé ☹
- omezuje se na užívání pojmu „moldmade bowls“
- zjistit starořecký termín pro tyto misky se zatím nepodařilo, přestože nějaké teorie existují

Nymphaea lotus

36

Nymphaea caerulea – zahrocený lístek s žebrem uprostřed

37

Kapradina

Akanthy

40

Tzv. „Homérské číše“

41

Konec Trójské války, attická dílna

Návrat Odyssea, makedonská
dílna

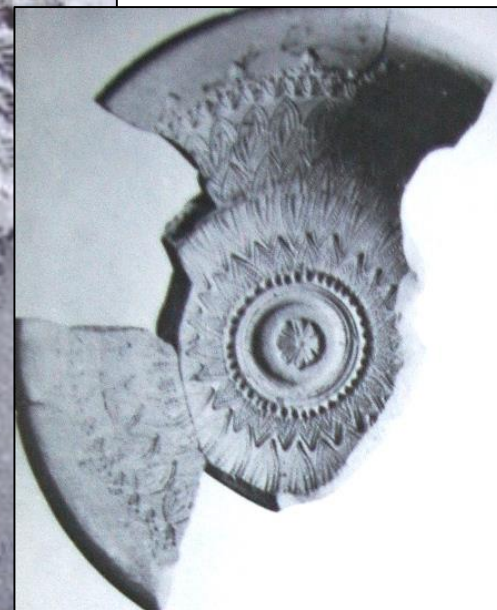
Tzv. „Homérské číše“

Scény z trójského
okruhu a Odysseovy
plavby, rhodská dílna

Výroba - formy

Formy byly neglazované
na kruhu točené mísy se
stěnami o tloušťce asi 1
cm

Dekor

Do připravené vytočené formy byly keramickými, dřevěnými nebo kovovými štemplíky otištěny jednotlivé dekorativní prvky

Detaily byly dodělávány ručně

výroba

Do hotové formy byla vtlačena hlína, celá forma byla připevněna na kruh a vnitřek byl dodělán za otáčení

Miska potom musela zůstat ve formě, dokud do značné míry nevyschla

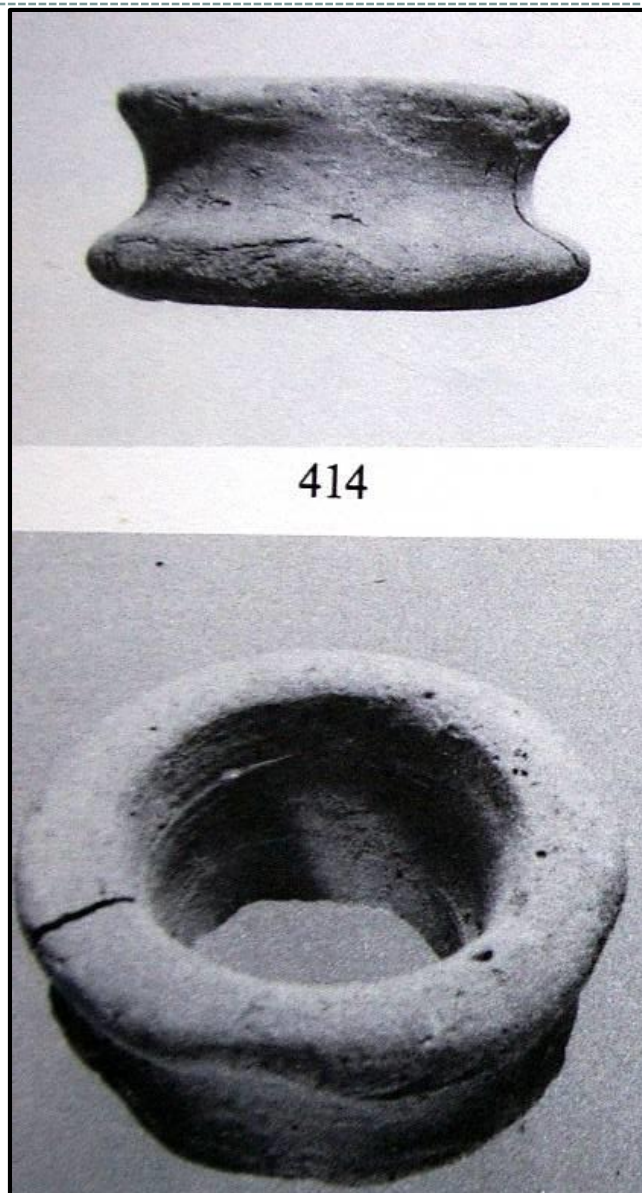
Hrnčíř musel mít mnoho různých forem, aby mohl pracovat průběžně

Vysvětluje to také nepříliš opotřebované formy po relativně dlouhé době užívání

Po vyndání z formy občas hrnčíř dodělal nějaké detaily

Pak je ještě nanесena glazura

V peci jsou mezi misky vloženy malé kroužky

Túk-el Karamús

Dekor mohl být kopírován z kovových nádob, volně vytvářen, ale někdy byl také otiskován znovu ze starších misek, postupně tak docházelo k jeho hrubnutí a hrnčíř to kompenzoval silnějším zatlačením, což mělo za následek vyšší reliéf

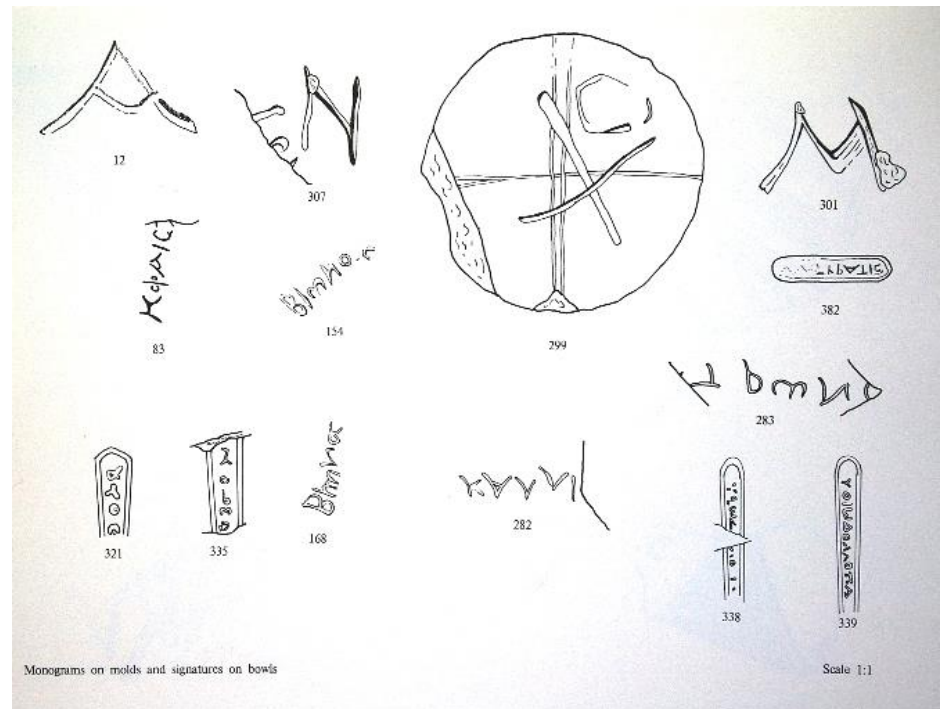
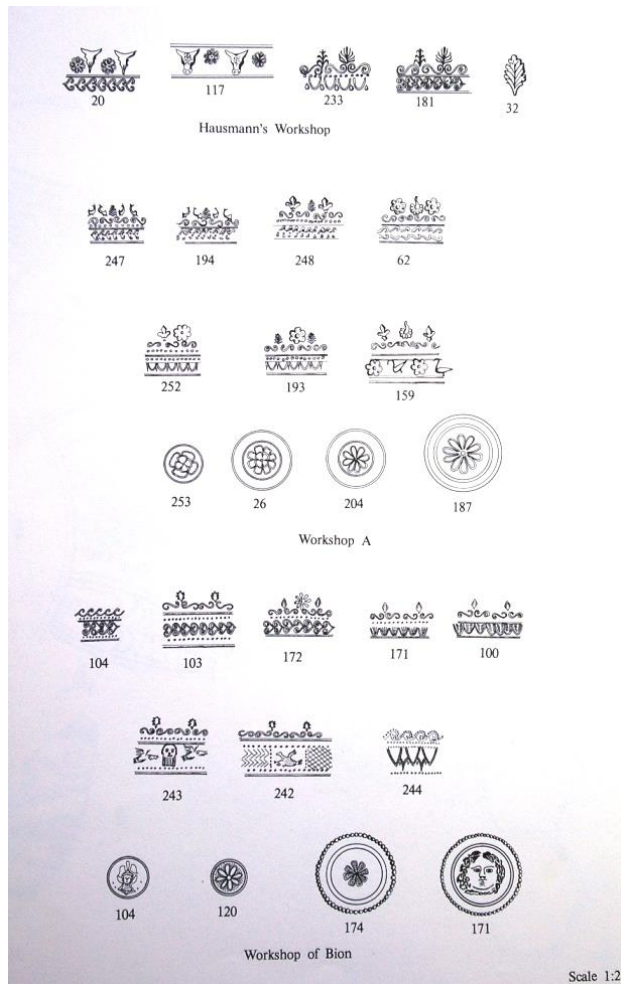
Některé nádoby jsou považovány za přímé celkové kopie stříbrných nádob

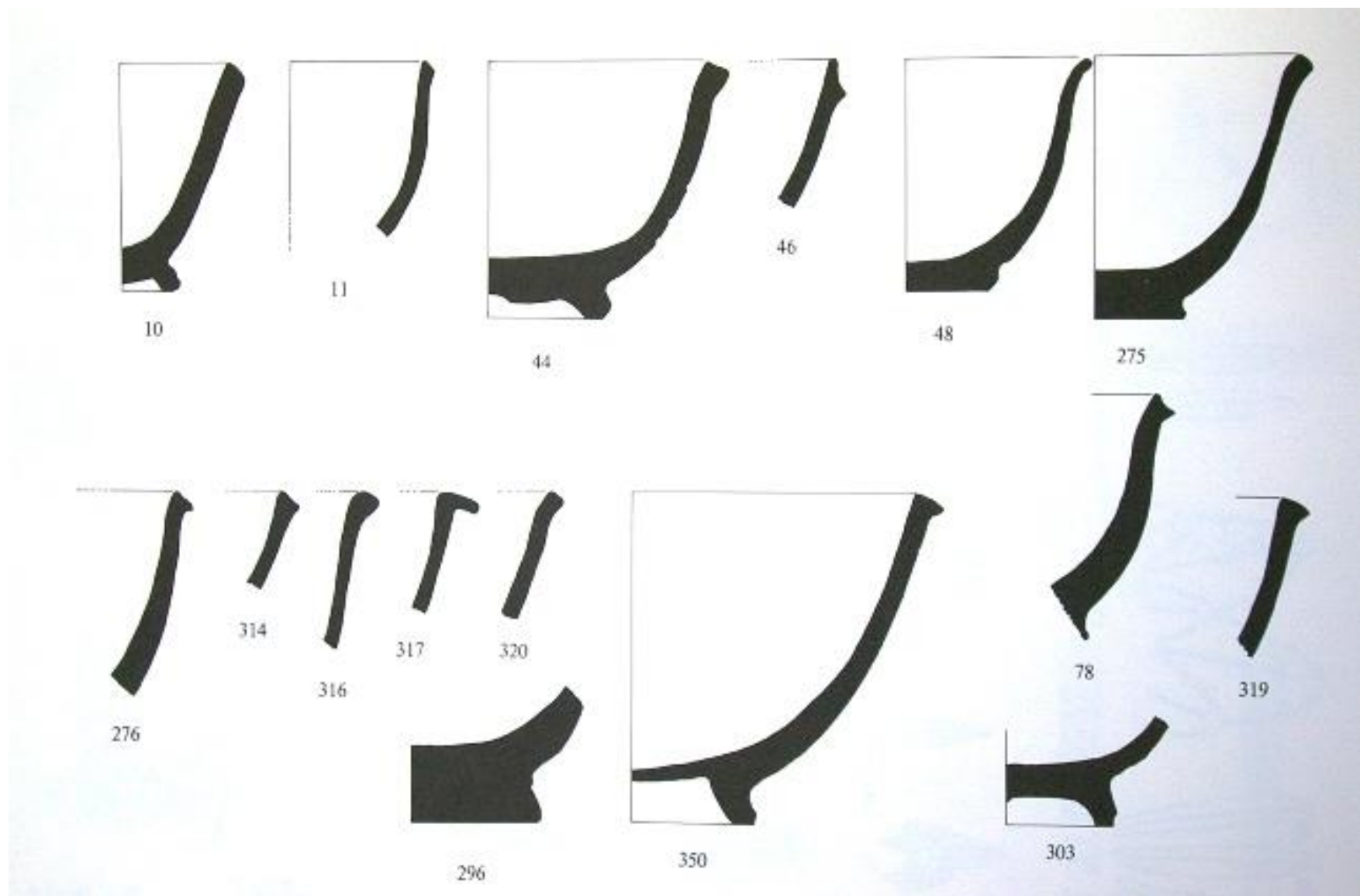
Stříbrná nádoba
300-250 př. Kr.
Museum Káhira
V. 0,135 m

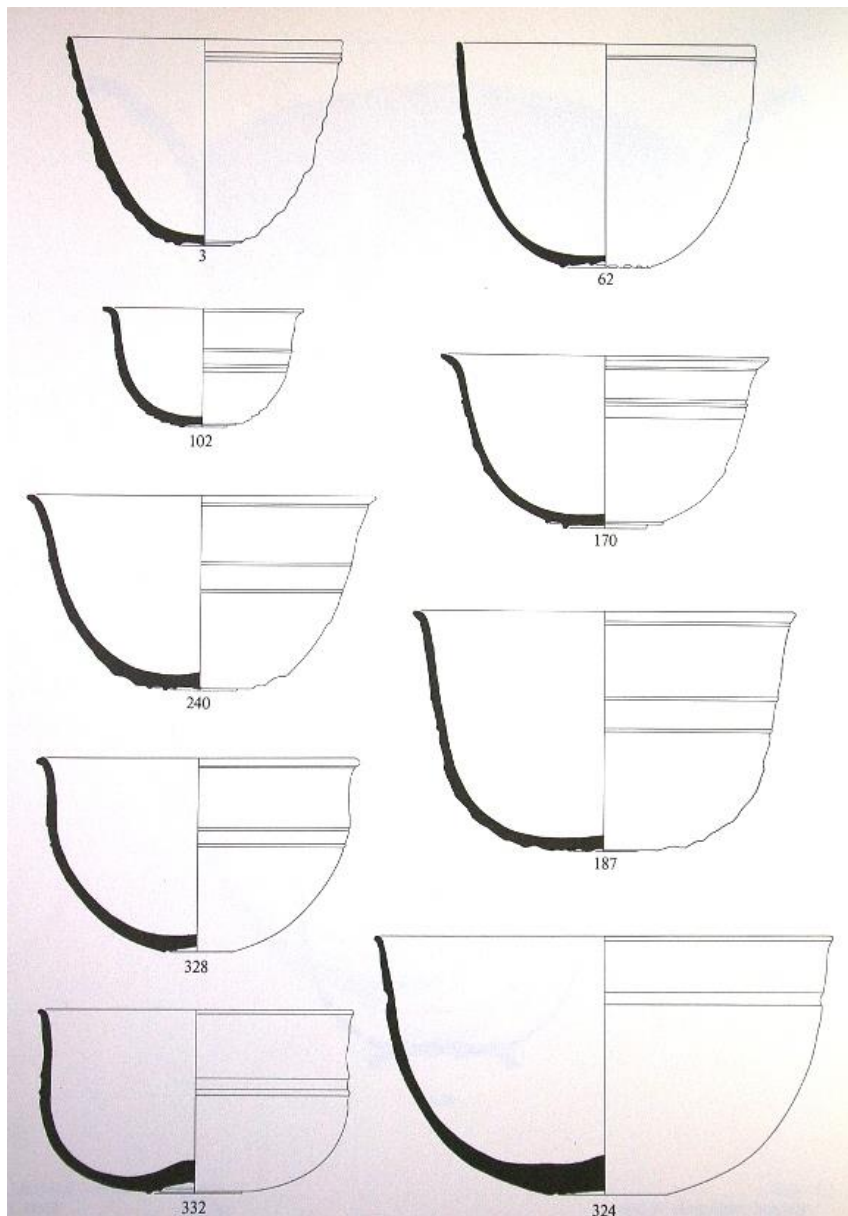

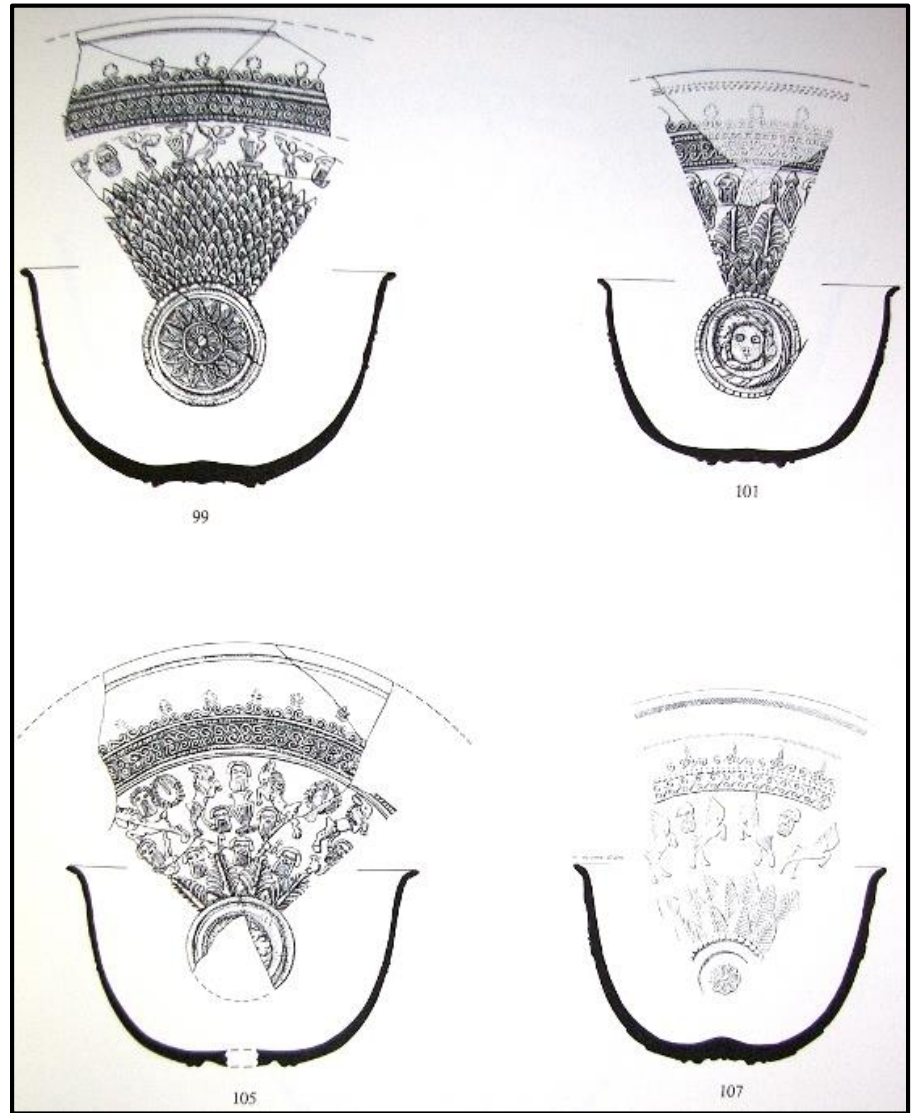
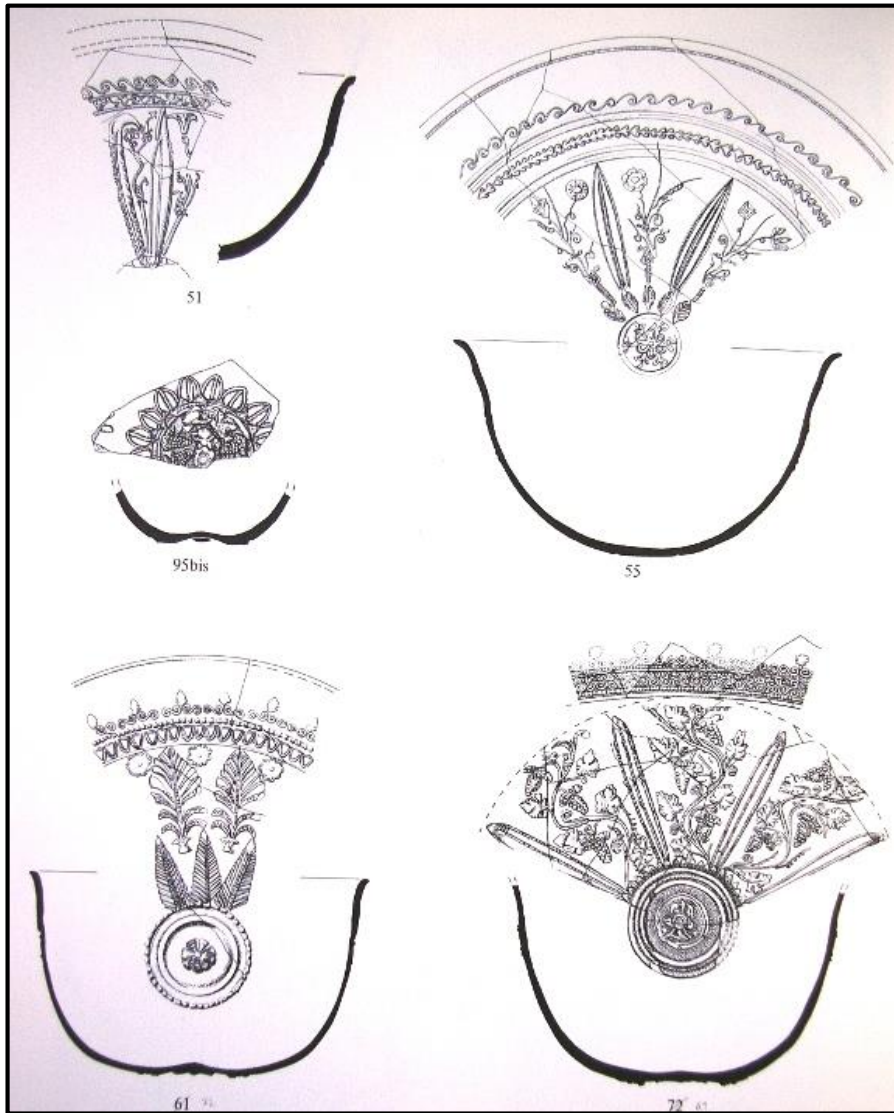
Jednotlivé dílny a monogramy

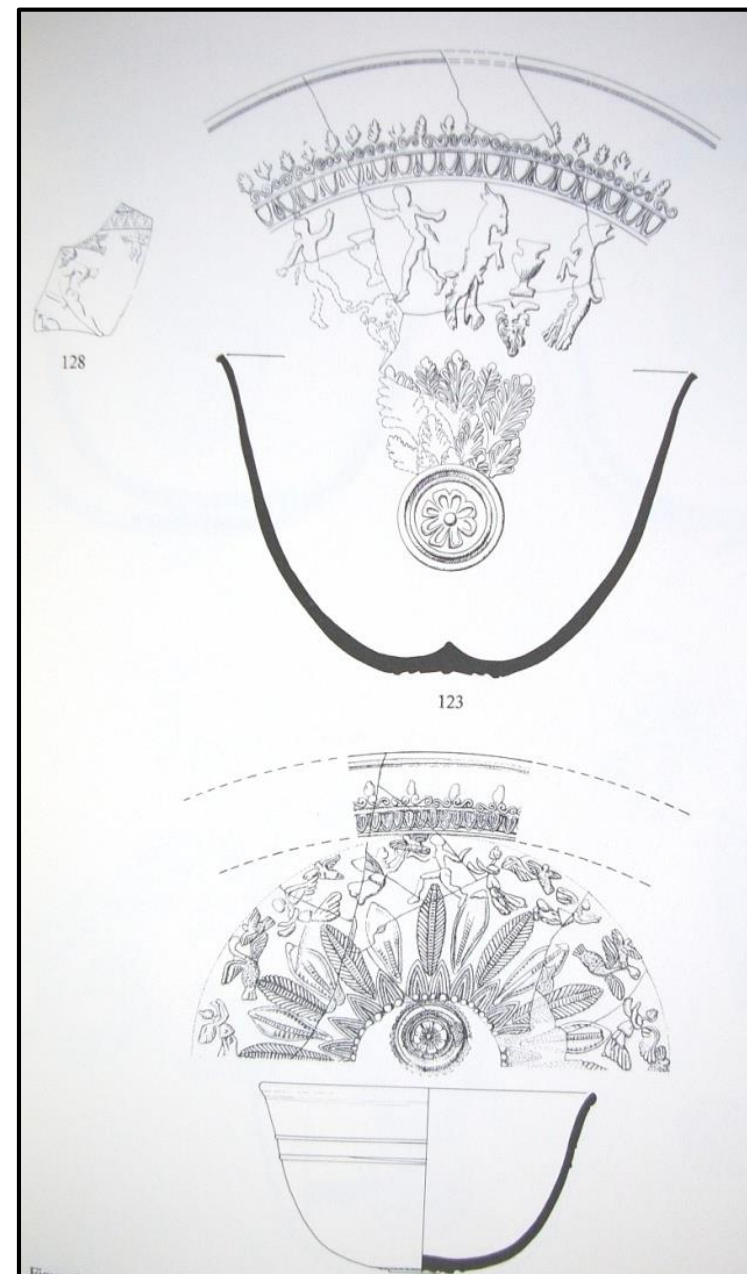
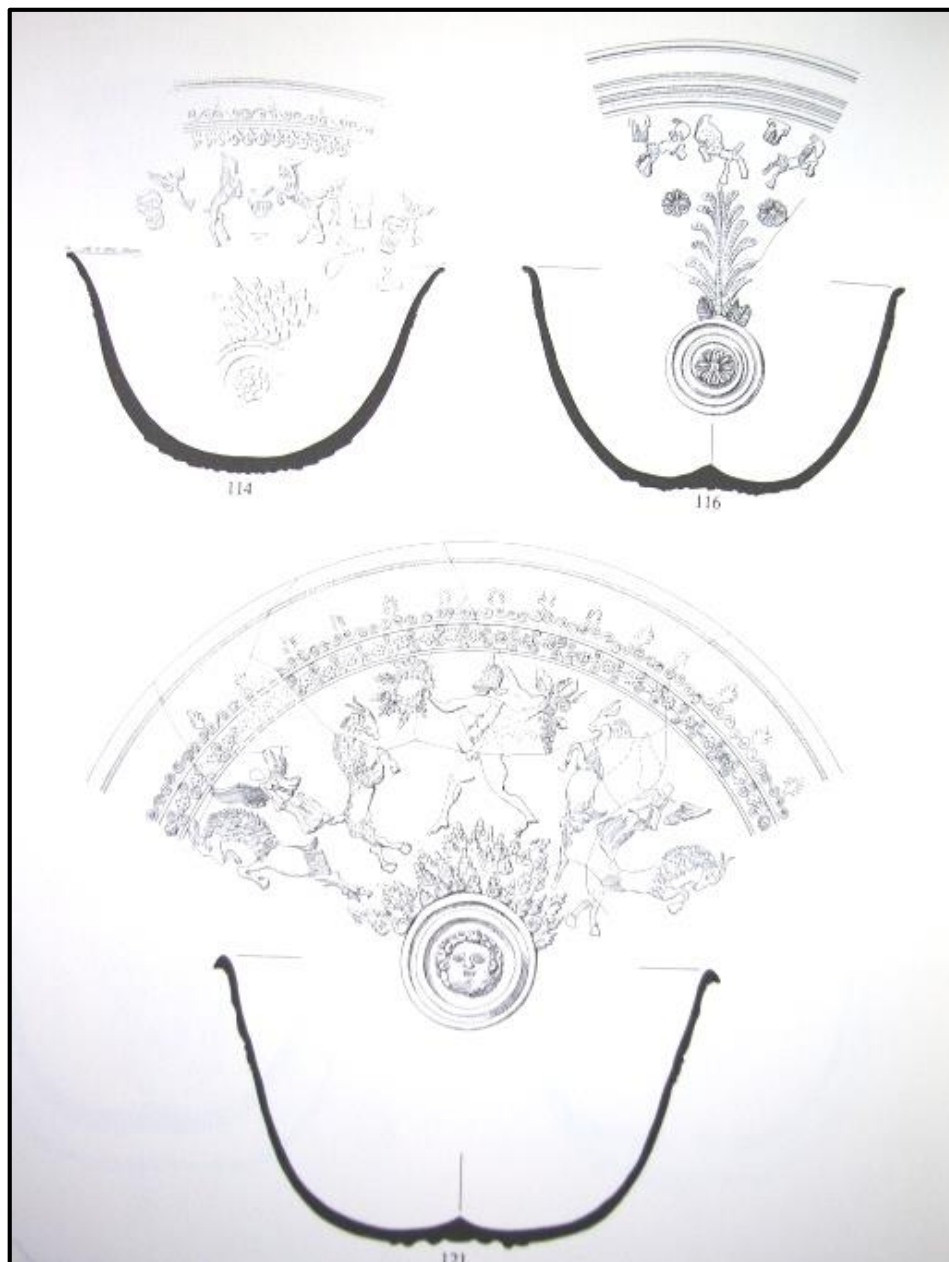
47

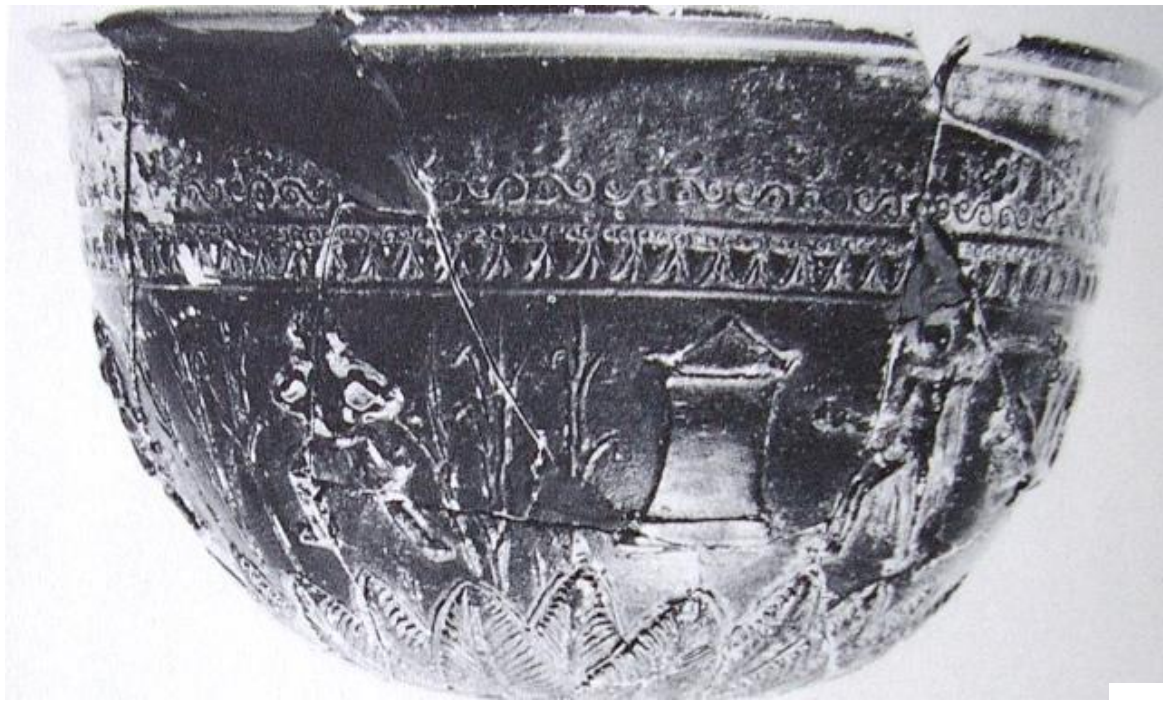

Chronologie -datace na základě kontextů

55

- H. Thompson počátek MČ datoval, na základě špatně datovaných kontextů, do doby okolo roku 275 př. Kr.
- Edwards snížil na 250 př. Kr.
- S. Rotroffová datum počátku výroby v Athénách posouvá do doby mezi 240-220 př. Kr.
- V Korintě a Argu se výroba rozjíždí v poslední čtvrtině 3. století
- V Demétriadě v Thessálii na konci století
- Na Délu jsou nejranější fragmenty okolo roku 200 – pod stóou Filipovou a svatyní Serapidovou
- Nejstarší fragment z Pergamu pochází z osmé fáze Asklépeia (ze závěru 3. století), mnoho se jich objevuje až ve fázi 9 datované mezi 200 a 191 př. Kr.

Lagynos (ware)

56

- název odvozen od nejběžnějšího tvaru (stolní láhev s dlouhým hrdlem a širokým břichem)
- někdy se též nazývá Pitanské zboží (Pitane ware, podle lokality, kde je hodně zastoupena)
- Na athénské agoře a obecně v helénistickém světě je to nejrozšířenější, nejběžnější světlá keramika

Lagynos (ware)

Eponymní tvar je daleko
nejčastější

Objevují se však také pyxidy,
thymiateria, džbány,
polokulovité poháry, poháry,
kratéry, talíře

Nacházejí se v celém
Středomoří, třebaže se
koncentrují ve východní části

Krim, Pergamon, Kýmé,
Myrina, Priéné, Didyma,
Milétos, Efesos, Knidos,
Labraunda, Sardy, Samos,
Chios, Théra, Kréta, Mélos,
hodně Délos, Korint, Argos,
Athény, Aigina, okolí Pylu,
severní Afrika – Kyrenaika a
Tripolitánie

Lagynos (ware)

58

- Nálezy jsou také ze Španělska
- Velmi se různí kvalita hlíny, dokonce na jedné lokalitě se velmi liší
- Vůbec nejčastější výskyt je v okolí Pergamu
- Podle J. Schäfera se „fabric“ některých nálezů z agory shoduje se skupinou Kerngruppe v Pergamu
- Předpokládá se, že právě v okolí Pergamu mohlo být tedy původní centrum produkce
- Samostatné centrum výroby bylo také na Kypru a dále snad také v Argu, na Samu, v Izraeli a Severní Africe
- Rotroffová říká, že východořecký okruh je nejpravděpodobnější, možná že byla tato skupina vyráběna také v samotných Sardech

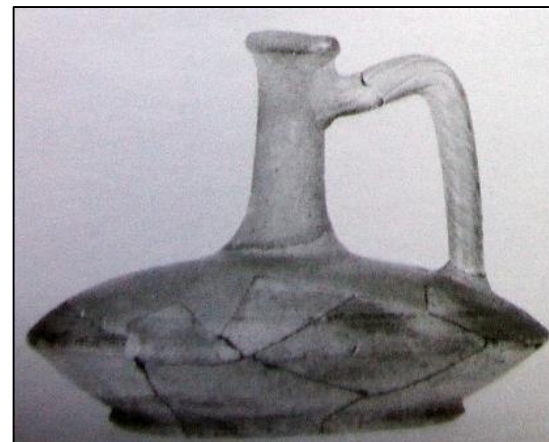
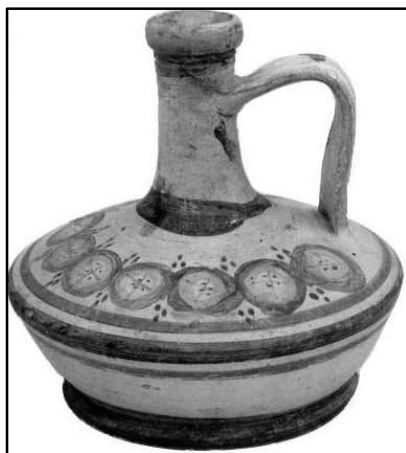
Lagynos (ware) - chronologie

60

- Lagyny jako tvar se vyráběly v různých variantách od 3. do 1. století př. Kr.
- Ty které patří svou výzdobou do této skupiny však Rotroffová datuje mezi 180 – 50 př. Kr.
- Nejranější jsou fragmenty ze základů pergamského oltáře, pak až okolo 160
- Z Asklépeia tamtéž (fáze 10, okolo 170)
- z Agory v Athénách (skupina D, okolo 130)
- Jinde v Athénách fragmenty už okolo 175
- V Korintě už před zničení Mumiem v roce 146
- Hrob na Aigině z doby 144-133 obsahoval několik celých lagnů
- V Sardech v hrobě 407 byly dva laginy s mincí z poloviny 2. století
- Pak dva z vraku od Antikythéry z doby před polovinou 1. století
- Mnoho kusů pochází z Délu, zničeného 88 a znovu 69
- Mezi výzdobné motivy, malované na bílém podkladě barvou variující od černé přes šedozelenou až po oranžovou a červenou, patří: věnce, girlandy, harfy, delfíni, trsy břečťanu, ptáci, listy

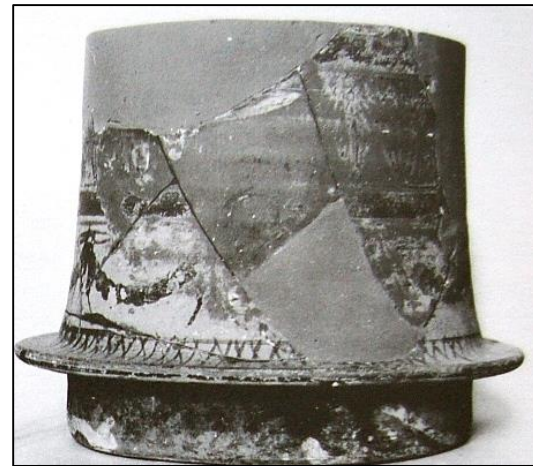
Lagynos (ware)

61

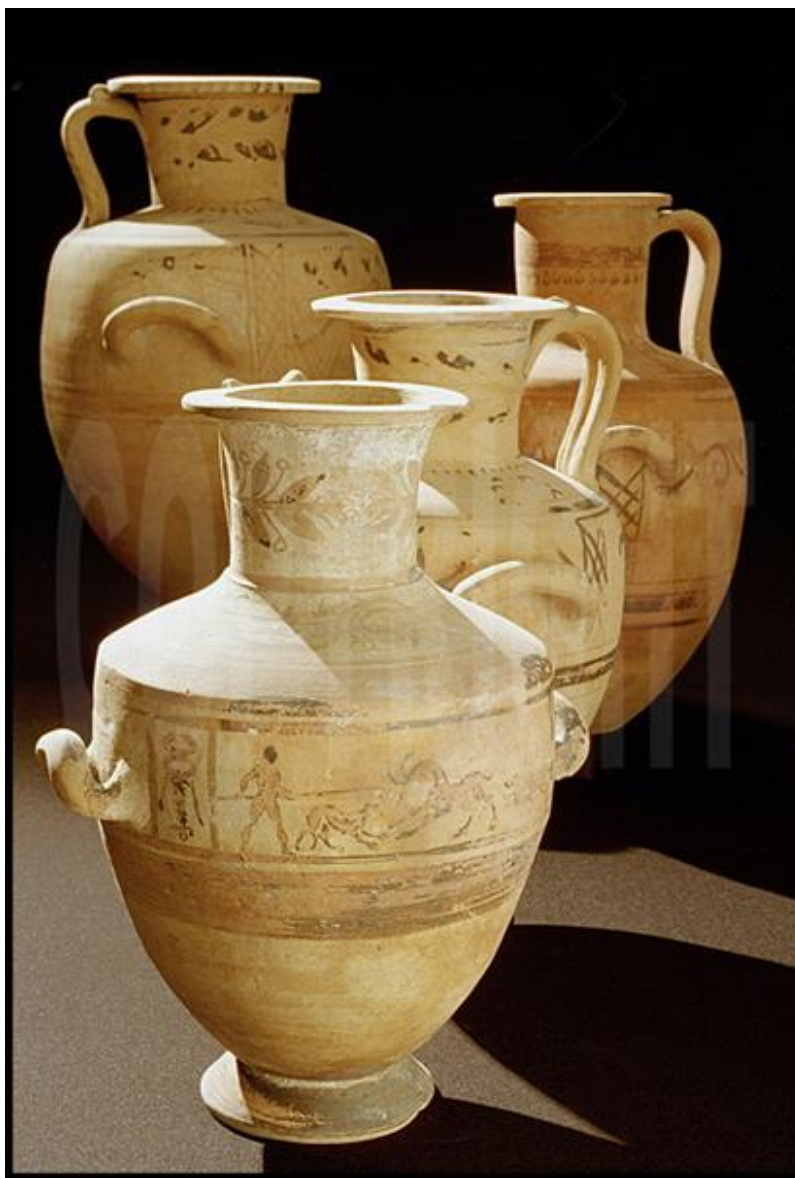

Lagynos (ware)

62

Vázy typu Hadra

Vázy typu Hadra

64

- název podle pohřebiště v Alexandrii, kde se našlo velké množství těchto váz
- Jedná se výlučně o hydrie
- Sloužily jako urny na popel v hrobech diplomatů a vojáků
- Řada z nich je opatřena nápisem, M. L. Bernhard jich uvádí 29 (*Bernhard* 1980, 485)
- Převážně jde o jména zemřelých, někdy jméno otce a/nebo etnikum, někdy též data – den, měsíc a rok kremace
- Data vycházejí z let panování nějakého krále, ale protože není známo o koho jde, nemůžou sloužit jako podklad k dataci

- 1. jemné zboží se siluetovou a černo-figurovou malbou na barvě hlíny (bez podkladu), L. Guerrini rozděluje tuto prvou skupinu na podskupiny A až F
- 2. bíle polévané nádoby z horší hlíny, zdobené polychromií. Dlouho byly díky velké koncentraci v Alexandrii považovány za egyptský výrobek
- Například M. L. Bernhard je má za výtvary alexandrinských dílen (*Bernhard* 1980, 485)
- Rozbor výzdobných motivů na první skupině však ukázal, společně s rozбором chemického složení hlíny, **že byly vyráběny na Krétě**
- Na athénské agoře byly nalezeny dvě hadra hydrie prvního typu
- P. Callahan je připisuje malířům z Knóssu, kteří zároveň zdobili tamní West-Slope hrnce (Dromeos P. a Hippocamp P.)
- Obě byly nalezeny v kontextu domů, neměly tedy patrně funerální funkci
- Jsou známy nálezy z Krymu, Kypru a samotné Kréty

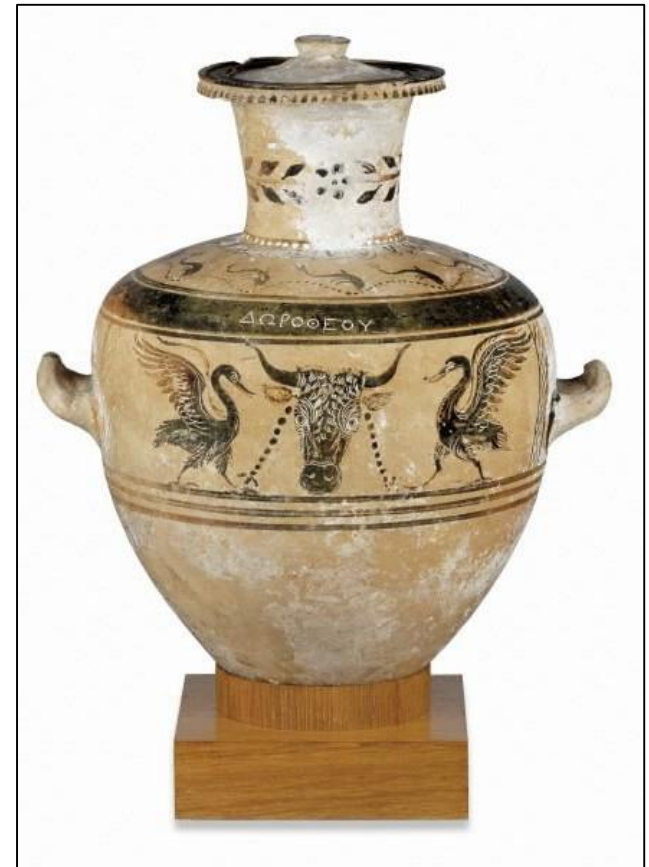
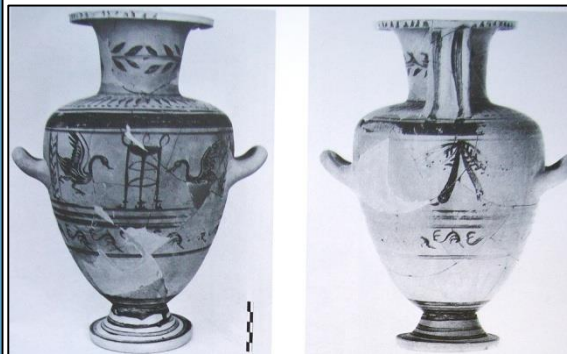
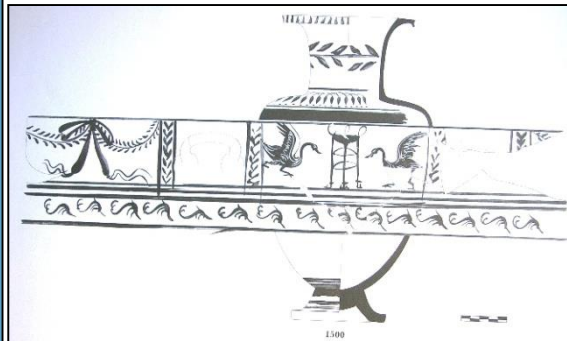
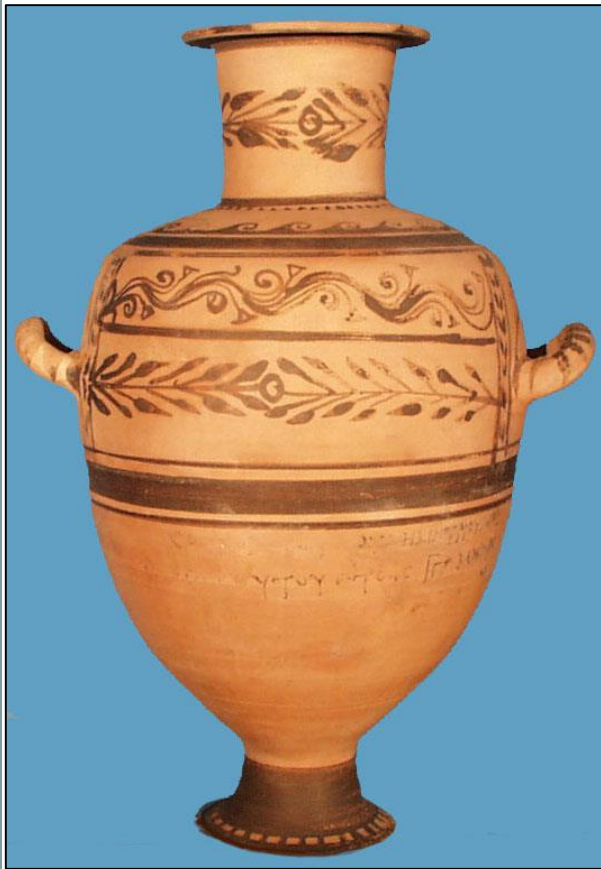
Skupiny

66

- Dnes čtyři hlavní skupiny:
 - Skupina vavřínu (14 malířů)
 - Skupina delfína (8 malířů)
 - Jednoduchá skupina (asi nejstarší)
 - Skupina vavřínových haluzí bez větviček (*Group of the Twigless Laurel Leaves*) – spojena s Alexandrií, pozdní
- *Datace asi mezi 260 a počátek 2. století; nezdobené až do 1. století př. Kr.*

HADRA

67

HADRA

Hadra hydrie s
figurálním medailonem

3. století př. Kr.

ptolemaiovský Egypt –
patrně výrobek místní
dílny

V. 40,5 cm

Vyobrazení štítu
zdobeného hlavou
Gorgóny

Metropolitní museum,
N.Y.

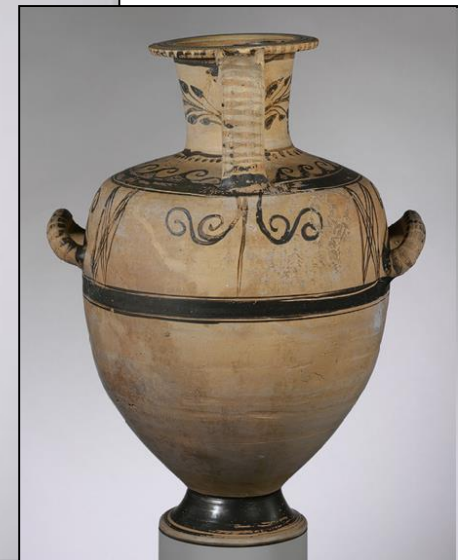
HADRA

**Hadra hydrie s
funerálním
nápisem, 226–225př.
Kr.**

Ptolemaiovský Egypt

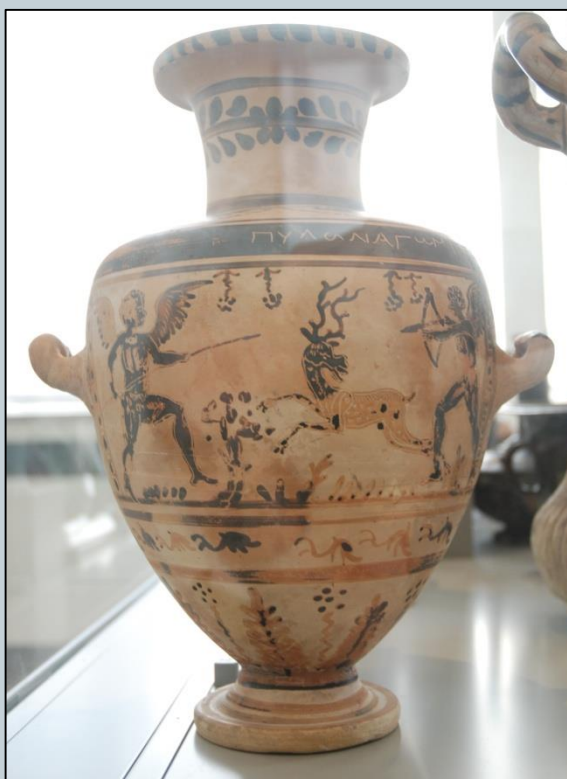
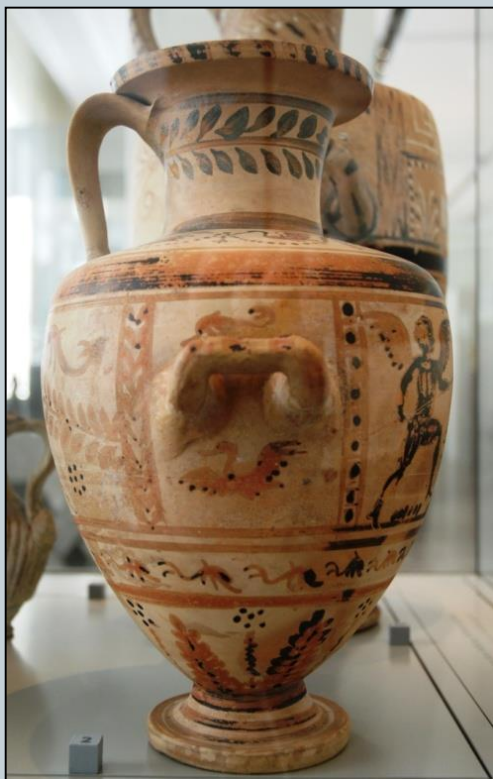
Nápis zpředu říká, že
pohřbeným v této urně
byl Hieronidos z
Fokáie, jenž zemřel,
když vedl poselstvo ke
královskému dvoru
Ptolemaia III. Euergeta
(246–222 př. Kr.)

Metropolitní museum,
N.Y.

Hadra hydrie z Egypta, 225-200 př. Kr., Berlín, Altes Museum

70

HADRA

Původ: Alexandria

Okolo 250 př. Kr.

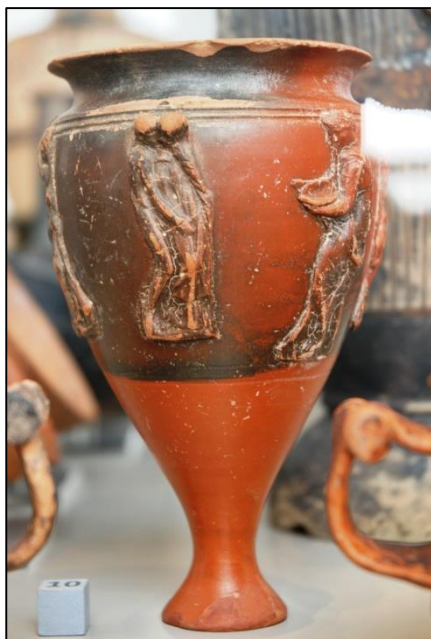
V. 38 cm

Ure Museum
(Universita v Readingu)

PERGAMON – reliéfně zdobené zboží, apliky; 180-170 př. Kr.

72

Picí pohár s Mainádami,
Satyry aj.

Skyfos, únos
Ganyméda,
Satyrové, Mainády

Skyfos, břechťanové
girlandy

Literatura:

73

- Obecné práce a kapitoly v přehledech:
- Bernhard, M. L. 1980: Sztuka Hellenisticzna. Warszawa. Keramika viz pp. 478-504; tamtéž na straně 605-608 sebrána starší literatura. 59A51
- Speciální monografie a studie:
- Blondé, F. – Ballet, P. – Salles, J.-F. (Eds.) 2002: Céramiques hellénistiques et romaines. Productions et diffusion en Méditerranée orientale (Chypre, Égypte et cote syro-palestinienne). Travaux de la Maison de l' Orient méditerranéen No 35. Lyon. 51F44
- Edwards, R. G. 1975: Corinthian Hellenistic Pottery. Corinth. Vol. VII, Part III. Princeton, New Jersey. 81B6/7-3

- Hausmann, U. 1959: Hellenistische Reliefbecher aus attischen und böotischen Werkstätten. Stuttgart. 51C32
- Herbert, Sh. C. (Ed.) 1997: Tel Anafa II, i. The Hellenistic and Roman Pottery: The Plain Wares (By A. Berlin), The Fine Wares (By K. Warner Slane). JRA supplementary series no. 10, Part II, i. Ann Arbor, MI. 39D52
- Hochuli-Gysel, A. 1977: Kleinasiatische glasierte Reliefkeramik. (50. v. Chr. Bis 50 n. Chr.) und ihre oberitalischen Nachahmungen. Acta Bernensia VII. Bern. 51C41
- Kraus, Th. 1951: Megarische Becher im Römisch-Germanischen Zentralmuseum zu Mainz. Mainz. 51C33
- Krinzinger, F. (Hrsg.) 2001: Studien zur hellenistischen Keramik in Ephesos. Wien. 51C56

- Laumonier, A. 1977: La céramique hellénistique a reliefs. 1. Ateliers „Ioniens“. Exploration archéologique de Délos. Fasc. XXXI. De Boccard. Paris. 81C3/31
- Mandel-Elzinga, U. 1988: Ptolemäische Reliefkeramik. JdI 104, 247-307.
- Papuci-Wladyka, E. 1995: Nea Pafos. Studia nad ceramika hellenistyczna z polskich wykopalisk (1965-1991). Uniwersytet Jagielloński, Krakow. 51C54
- Puppo, P. 1995: Le coppe megaresi in Italia. „L' Erma“ di Bretschneider. Roma. 51C52
- Reynolds, P. 1997-1998: Pottery production and economic exchange in second century Berytus: Some preliminary observations of ceramic trends from quantified ceramic deposits from the Souks excavations in Beirut. BERYTUS vol. XLIII, pp. 35-110. 74F2

- Rotroff, S. I. 1982: Hellenistic Pottery. Athenian and Imported Moldmade Bowls. The Athenian Agora vol. XXII. Princeton, New Jersey.
81D11/XXII
- Rotroff, S. I. 1991: Attic West Slope Vase Painting, Hesperia, 60/1, 59-102
- Rotroff, S. I. 1997: Hellenistic pottery. Athenian and Imported Wheelmade Table Ware and Related Material. 2 vols. The Athenian Agora vol. XXIX. Princeton, New Jersey. 81D11/XXIX
- Rotroff, S. I. – Oliver A. Jr. 2003: The Hellenistic Pottery from Sardis: The Finds Through 1994. Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts), London (England)
- Schäfer, J. 1968: Hellenistische Keramik aus Pergamon. Pergamenische Forschungen, Bd. 2. W. de Gruyter. Berlin. 81B12/2
- Sinn, U. 1979: Die Homerischen Becher. Hellenistische Reliefkeramik aus Makedonien. AA, 7. Beiheft. Berlin. 51C46

K O N E C